

Ticaret ve Sanayi Odaları

Sermaye kaynaklı odalar belli bir sektörde faaliyet gösteren kesimlerin çıkarlarını gözetmek üzere kurulmuş mesleki örgütler olup, kuruluş yöntemleri itibariyle ülkeler arasında çeşitlilik gösterirler. Örneğin Fransa'da odalar bir kararname ile bir idari birimin ticari ve sınai alanlardaki çıkarlarını temsil etmek üzere kurulmuşlardır. Bu tür odalara bazı ülkelerde ticaret ve sanayi erbabı yanında esnaf da dahil edilmiştir. Odalar İngiltere'deki gibi resmi mahiyeti veya unvanı olmayan serbest kuruluşlar şeklinde de kurulabilirler. Bunlardan farklı olarak sadece ticaret ve sanayi erbabı cemiyetlerinin üye olabildiği oda türlerine de rastlanmıştır. Kuruluş türlerine göre kayıt zorunluluğunun olup olmaması odalar için önemli bir belirleyicidir.

Dünyanın ilk ticaret odası 1650 yılında Marsilya'da açılmış, bunu 1700 yılında Fransa'da açılan odalar ile diğer Avrupa ülkelerinde ve Amerika Birleşik Devletleri'nde açılan odalar izlemiştir. Osmanlı Devleti'nde ilk görülen odalar da yine yabancılara aittir. Osmanlı'da görülen ilk yabancı ticaret odası 1870 yılında açılan Avusturya-Macaristan ticaret odasıdır.

Osmanlı Devleti'nde yerli ticaret odaları açılmaya başlamadan önce odaların işlevlerine benzer işlevler çeşitli meclisler, komisyonlar, cemiyetler aracılığıyla yerine getirilmeye çalışılmıştır. Tanzimat Fermanı ve Islahat Fermanı tüccarların bu tür örgütlenmelerde yer almalarının önünü açmıştır.

II. Abdülhamit döneminde Türkiye'de odaların kurulmasına büyük katkısı olan Said Paşa'nın hükümet kurduğu sıralarda sanayi, ticaret ve bayındırlık işlerine ait konularda raporlar hazırlanmış, başta Fransa olmak üzere Batılı devletlerin ilgili kurumlarının kanunları ve mahiyetinin Türkçeye çevrilmesi sağlanmıştır. Nihayet 1880 yılında ticaretin geliştirilmesine hizmet etmek üzere İstanbul'da bir ticaret odası kurulmasına dair hazırlanan tasarısı kabul edilerek, kurulması için Ticaret Nezaretine yetki verilmiştir. Bu odanın görevi ticaretin geliştirilmesi ve ülkenin zenginliğine ve bayındırlığına yararlı tedbirleri görüşmektir. Benzer yapıda örgütler Avrupa ülkelerinde de kurulmuş ve faydaları gözlemlenmiş olduğundan Devleti Aliye'de de kurulması gerekli görülmüştür. Bu kuruluşun Fransızca kullanılan adının Türkçesi ticaret odası olarak belirlenmiştir.

19 Ocak 1880'de kurulan Dersaadet Ticaret Odası'nın kuruluş sürecinin tamamlanıp kurumun fiilen göreve başlaması iki yakın bir sürede olmuştur. 14 Ocak 1882' de çalışmaların tamamlanmasıyla Osmanlı Devleti'ndeki ilk yerli ticaret odası fiili olarak da tarih sahnesine çıkmıştır. Dersaadet Ticaret Odası'nın kurulmasından kısa bir süre sonra 7 Temmuz 1880'de Dersaadet Sanayi Odası kurulmuştur. Ancak Dersaadet Ticaret Odasının ardından kurulan sanayi odası da ziraat odası da 1889 yılındaki düzenlemeye kadar fiilen faaliyete geçememiş, 1889 yılında oda, "Ticaret, Ziraat ve Sanayi Odası" şeklini almıştır.

Dersaadet Ticaret Odasını İzmir, Antalya, Mersin, İnebolu gibi yerlerde kurulan odalar izlemiştir. Bu ilk odalar hükümet ile tüccar arasında aracı işlevi gören, hükümet nezdinde tüccarı temsil etme yetkisine sahip kamu kuruluşu olarak nitelendirilmektedir. İstanbul'dan sonra vilayet ve kazalarda da odaların kurulmaya başlamasıyla II. Meşrutiyetin ilanına kadar sayıları artmış, ama etkinlikleri sınırlı kalmıştır. Meşrutiyetle birlikte ekonomik hayata da yansıyan özgürlük fikri ve gittikçe daha çok benimsenen milli iktisat anlayışı Dersaadet odalarını da etkilemeye başlanmıştır. Meşrutiyet yönetiminin 1910'da kabul ettiği Ticaret ve Sanayi Odaları Kanunu; bir taraftan özel girişimi güçlendirme, bir taraftan ekonomiyi millileştirme çabalarının bir ürünü olarak yorumlanmaktadır. 1910 yılındaki Ticaret ve Sanayi Odaları Nizamnamesi ile tüccar ve sanayicinin aynı kuruluş içinde yer almaları öngörülürken, ticaret ve sanayi odaları

meslek mensuplarının hükümete karşı temsilcisi olarak aynı zamanda hükümetin mesleki konularda bir organı olarak kabul edilmiştir.

Dersaadet Ticaret Odasına ilk yıllarda 250 tüccar kaydı yapılmışken, 1913 yılında demir tüccarı, maden kömürü tüccarı, deri ve kösele tüccarı ile çoğunluğunu zahire ve odun tüccarının oluşturduğu 1316 üyeli büyük bir mesleki örgüt haline gelmiştir. Ticaret Odasında Müslümanlar ile beraber yerli ve yabancı gayrimüslimler kayıtlı olduğu gibi yönetim kadrosunda da tıpkı kayıtlı üyeler gibi Müslümanlarla gayrimüslimler bir aradadır. Birinci ve ikinci sınıf olarak ayrılan büyük tüccar ve sanayicilerin büyük çoğunluğu gayrimüslimlerden oluşmaktadır. Küçük tüccar ve sanayiciler ise genelde Türk ve Müslümandır. Tüzüğe göre Ticaret Odasının yönetimine küçük tüccar ve sanayicilerin girmesi mümkün olmadığından, idare heyetinde gayrimüslimlerden oluşan büyük tüccar ve sanayiciler üstünlük sağlamışlardır. Dolayısıyla oda yönetiminde Türk ve Müslümanlar az sayıda üye ile temsil edilmektedir. 1908'de daha çok Müslüman tüccar idari heyette görev almıştır. 1913 yılında oda yönetimindeki üyelerin 21'i Osmanlı vatandaşı, diğerleri yabancı uyrukludur. Ancak, 1908 sonrası yaşanan gelişmelere paralel olarak Dersaadet Ticaret Odasının yönetim tablosu 1915'lerden sonra gittikçe değişmeye başlamıştır.

1923 yılı Türkiye Cumhuriyeti Devleti için pek çok anlamda bir başlangıçtır. Ekonomik alandaki bir ilk olarak Şubat 1923'te toplanan İktisat Kongresi'nde Tüccar Grubunun esasları arasında ticaret odaları ile ilgili düzenlemelere yer verilmesi için birtakım esaslar belirlenmiştir. Burada ülkenin her tarafında ticaret odalarının oluşturulması, bu konuyla ilgili olarak daha önce düzenlenip kanun haline gelemeyen kararnamenin incelenmesi ve bütün ticaret ve sanayi odalarının bu konudaki görüşlerinin alınması suretiyle ivedilikle bir kanun düzenlemesi yapılması kabul edilmiştir. Ticaret odalarının seçimlerinin hükümet görevlilerinin fazla müdahalesine maruz kaldığı, bu nedenle tüccarın bu teşkilatı kendi ruhundan kopmuş gibi hissetmediği, ticaret odaları meclis idaresine seçilecek üyeyi belirleyen seçim heyetinin doğrudan doğruya tüccarlar tarafından seçimi kongrede kabul edilen esaslar arasında yer almıştır. Ayrıca ticaret odalarının zahire, hububat vs borsalar kuracak ve iktisadi yayın yapacak kaynak gelire sahip olmaları, ticaret odalarının mahallerinde ticaret mektebi ve sanayi kurulması ve bunları korumaya çalışmaları, bütün ticaret ve sanayi odalarının üyelerinden oluşacak Ticaret ve Sanayi Odaları Kongresi toplanmasının gerçekleşmesi, ticaret ve sanayi odalarının katılmasıyla ülkenin önemli ticaret merkezlerinde işlenmiş ürün ve hammaddeler ile ilgili sergiler düzenlenmesi ve ticaret odalarıyla İktisat Vekâleti tarafından bu konuda salnameler yayınlanması ve dağıtılması esasları kabul edilmiştir.

Kongrede Sanayi Grubunun Esasları arasında da sanayi odaları kurulması ile ilgili karar mevcuttur. Her liva ve kaza dâhilinde bir sanayi odası açılması, sanayi odaları arasında irtibat sağlanması, hükümet merkezinde bütün sanayi odalarının bağlı bulunduğu büyük bir merkezi sanayi odası kurulması kabul edilmiştir. Bunun yanında esnaf cemiyet ve loncalarının da kurulması sağlanarak, terkedilmiş veya sahipsiz sanayi kuruluşlarının özellikle sanat erbabına verilmesi ve sanayi çevrelerinin dağılmaktan korunması esasları kabul edilmiştir.

Kongreden bir süre sonra kurulan Ali Fethi Bey başkanlığındaki hükümetin programında da ticaret, ziraat ve sanayi odalarının daha aktif ve muntazam bir hale gelerek ticarete daha verimli olmalarını sağlamak için nizamnamesinin değiştirileceği ve iyileştirileceği belirtilmiştir.

Bu gelişmeler yaşanırken henüz Kongre toplanmadan önce İstanbul'daki bazı tüccarlar harekete geçmiş, İstanbul'da Milli Türk Ticaret Birliği adında bir cemiyet kurarak çalışmalara başlamıştır. Birlik üyeleri İzmir İktisat Kongresi'nde yeni ekonomi politikalarının belirlenmesi çalışmalarına aktif olarak katıldıktan sonra, öncelikli meseleleri arasına İstanbul

Ticaret ve Sanayi Odasının millileştirilmesini almıştır. Ülkenin en önemli ticaret merkezi olan İstanbul'da öteden beri Fransızca veya Rumca bilmeyenin iş yapamaması, odada defterlerin Fransızca tutulması, haberleşmenin Fransızca yapılması ve oda yönetiminde Türk ve Müslüman unsurun azınlıkta kalması gibi sebepler odanın millileşme sürecini hızlandıran etkenlerdir. Yıllarca bu durumun farkında olup azınlıkta kalmaya razı olmak durumunda kalan Türk ve Müslümanların eline şimdi bir fırsat geçmiştir. Aslında 1921 yılında odanın idare meclisinin görev süresi dolmuş, çıkarılan bir kararname ile barış sağlanıncaya kadar meclisin görev süresi uzatılmıştır. Ancak 1910 yılındaki nizamnameye göre İstanbul'daki 24 olan oda meclisi üye sayısının artık Ankara'nın hükümet merkezi olması nedeniyle 12'ye indirilmesi gerektiği ileri sürülmüştür. Milli Türk Ticaret Birliğinin bu girişiminin Ankara'nın da desteğini almasıyla İstanbul Ticaret ve Sanayi Odasında seçimlerin yapılması gündeme alınmıştır. 1923 yılı Ağustosunda seçimler yapılarak seçimlerde Milli Türk Ticaret Birliği adaylarına oy verilmiş, böylece İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası'nın millileşmesi sağlanmıştır. İlk oda başkanlığına Milli Türk Ticaret Birliğinin de başkanı olan Kavalalı İbrahim Paşazade Hüseyin Bey seçilmiştir.

29 Ekim 1923'te Anadolu topraklarında yeni bir devletin kurulduğunun ilanı ile siyasi bir devrim gerçekleşmiştir. Yeni devletin ekonomi politikalarına yön verecek milli iktisat anlayışının yerli sermayedar yetiştirme yönelimlerinin devam ettiği 1924 yılı başlarında bir tezkere ile Büyük Millet Meclisine gönderilen, burada birtakım değişiklikler yapıldıktan sonra 1925 yılı Nisan ayında Ticaret ve Sanayi Odalarına ait kanun tasarısının görüşülmesi gündeme alınmıştır. Böylece İzmir'de gerçekleşen Kongreden yaklaşık iki yıl sonra Ticaret Vekili Ali Cenani'nin ifadesiyle 'ticaret odaları hiçbir yerde teşekkül edemediği için gayet kısa bir kanun tasarısı hazırlanmış', tasarının ivedilikle görüşülme teklifi kabul edilmiştir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Ticaret Encümeninin Meclis Başkanlığına sunduğu mazbataya göre Ticaret Odaları hakkında hükümet tarafından düzenlenen kanun tasarısı İstanbul ve İzmir Ticaret Odaları tarafından gönderilen murahaslar dinlenerek incelenmiştir. Tasarının birinci maddesi önemi büyük olan ticaret odalarının manevi kişiliğini kabul etmektedir. Şimdiye kadar mahsus kişilik elde edemeyen odaların bu suretle şekillenmesi ve mevcudiyeti mahsusa edinebilmeleri mümkün olabilecektir. Tasarıda ticaret sicil kaydı ile ilgili madde Türkiye'de mevcut bütün esnaf ve sanayi erbabının sayısını ve üretim alanları hakkında önemli bir istatistiki bilgi edinilmesini sağlayacak, bu bilgiye istinaden ekonominin gelişmesi için güçlü bir rehber ortaya çıkacak, ticaret ve sanayide bilinmeyen durumlar açığa çıkarılabilecektir. Tasarı genel itibarıyla odaların o zamana kadar bir varlık göstermesine engel olan durumların ortadan kaldırılmasını ve ticaret odalarının ülke ekonomisine katkı sağlayacak hale gelebilmelerini sağlamaya yönelik hükümler içermektedir.

22 Nisan 1925 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde kanun tasarısının maddeleri görüşülerek kabul edilmiştir. 655 Sayılı Ticaret ve Sanayi Odaları Hakkında Kanun'un 2 Mayıs 1925'te yayınlanarak yürürlüğe girmesinden sonra İstanbul Ticaret ve Sanayi Odasının da katkısıyla Ticaret Vekaleti tarafından hazırlanan Ticaret ve Sanayi Odaları Nizamnamesi İcra Vekilleri Heyeti'nin 27 Eylül 1925 tarihli toplantısında bazı tadilatlarla kabul edilerek kararnamesi Gazi Mustafa Kemal imzasıyla yayınlanmıştır. 11 Kasım 1925 tarihinde Ticaret ve Sanayi Odaları Nizamnamesi olarak seri halde Resmî Gazetede yayınlanmaya başlamıştır. Bundan hemen sonra 21 Kasım 1925 tarihinde ise Ticaret ve Sanayi Odaları Kanununun 10. Maddesi ve nizamnamenin 35. Maddesi gereğince değiştirilerek düzenlenen Esnaf Cemiyetleri Hakkında Talimatname yayınlanmıştır. Kanunun yürürlüğe girmesiyle 13 Haziran 1910 tarihli Ticaret ve Sanayii Odaları Nizamnamesiyle 8 Ekim 1888 tarihli Simsar ve Dellal Nizamnamesi ve ekleri kaldırılmıştır.

Cumhuriyetin bu ilk Ticaret ve Sanayi Odaları Kanunu ile Ticaret Vekâlet'ine bağlanan odalar tüzel kişiliğe sahip olup, menkul ve gayrimenkul tasarrufuna ve göreviyle ilgili iş ve işlemleri yerine getirmeye ve mahkemeler ve devlet dairelerinde davacı ve davalı sıfatlarıyla bulunmaya yetkili genel çıkarılara hizmet eden kuruluşlar olmuşlardır.

Ticaret ile ilgili hukuk mevzuatında; ticaret ve sanayiye ilgilendiren kanun hükümleri ve talimatnamelerle kararların hazırlanması ve düzenlenmesinde; ticaret ve sanayiye ilgilendiren tekeller ve ayrıcalıklar ile ticaret anlaşmaları ve itilafları hakkında; gümrük, istihlak ve kazanç vergileri ve tarifeleriyle ticaret ve sanayiye ilgilendiren devletin diğer vergileri ve iller, belediyeler ve nahiyeler tarafından belirlenecek mahalli rüsum ve belediyenin vaz', tadil ve tenziline ilişkin proje ve tasarılar vb. pek çok konu hakkında ticaret ve sanayi odalarının görüşlerini almak gerekmektedir. Ticaret ve sanayi odaları ekonomik konularda resen görüş bildiren teklifte bulunmaya da yetkili kılınmıştır. Odaların ayrıca, kayıt, tescil, tespit, tasdik, istihbarat, tahkikat, takip, düzenleme, uygulama gibi pek çok iş ve işlem türünü içeren alanlarda görev ve yetkisini görmek mümkündür. Ticaret ve sanayi odalarının zorunlu görevlerinin yanında hükümet istediği zaman veya resen danışmanlık görevi yerine getirmeleri devlet görevlileri veya siyasetçilerle ilişkilerini kaçınılmaz yapmaktadır.

Ticaret ve Sanayi Odaları Nizamnamesi odaların yurt genelinde yaygınlaştırılması için faaliyet alanlarını yalnız buldukları şehir veya kasaba olmayacak şekilde düzenlemiştir. Mülkî teşkilat itibarıyla o şehir veya kasabaya bağlı olan ticaret odaları bulunmayan beldeler, nahiyeler, köyler de ticaret ve sanayi odalarının mntıklarına dâhildir. Ayrıca ticaret odaları kurulmamış yerlerde ticaret ve sanayi erbabından en az on kişinin kuruluş için ortak başvuru ve girişimleri üzerine Ticaret Vekâleti tarafından resen veya mahallî hükümetin görüşü alınarak izin verilebilir. Ticaret Vekâleti tarafından görülen iktisadi lüzum üzerine doğrudan doğruya kurulması için izin verilebildiği gibi mahallî hükümetçe meydana gelen gelişmeler üzerine Vekâlet tarafından da izin verilebilir.

655 Sayılı Kanun ile bütün esnaf cemiyetleri Ticaret Vekâletine bağlanmış olup bu cemiyetler ile ilgili daha önceki talimatnameye göre şehremaneti ile belediyelere verilmiş olan görev ve yetkiler Ticaret Vekâleti ve ticaret odaları tarafından yerine getirilmeye başlanmıştır. Nizamnamedeki hükme göre; ticaret ve sanayi odalarının esnaf cemiyetlerine ilişkin iş ve işlemleri Ticaret ve Sanayi Odaları Kanunu'nun ilgili maddesine istinaden yürürlükte olan veya ticaret ve sanayi odalarının görüşleri alınmak suretiyle Ticaret Vekâleti tarafından yeniden düzenlenecek ve İcra Vekilleri Heyeti tarafından kabul edilecek ve onaylanacak özel usuller çerçevesinde yerine getirmesi kararlaştırılmıştır. Bunun yanında yeni düzenleme ile bütün esnaf kethüdalıkları kalkmıştır. Esnafın her biri ayrı ayrı cemiyet kurabilir. Esnaf cemiyetlerinin ticaret ve sanayi odası bulunan yerlerde odalar tarafından, ticaret ve sanayii odası bulunmayan yerlerde belediyelere bağlı belirlenmiş bir toplanma yeri olması planlanmıştır. Esnaf kethüdalıkları gibi deniz ticaret odaları da kaldırılmıştır. Deniz ticaret odalarının görevlerinin de nizamnamede belirtilen usulle oluşturulacak bir komisyonla istişare etmek suretiyle ticaret ve sanayi odaları tarafından yerine getirilmesi uygun bulunmuştur. Bu duruma ilişkin bir örnek olarak; 1931 yılında Esnaf Cemiyetleri Talimatnamesine göre bazı Ankara esnafının Manifatura, Tuhafiye, Hırdavat ve Kunduracılar Cemiyeti, Fırıncılar Cemiyeti, Kahveciler Cemiyeti gibi esnaf cemiyetleri kurdukları Ankara Ticaret ve Sanayi Odası tarafından yapılan bir açıklama ile duyurulmuştur.

Nizamnameye göre her bir ticaret ve sanayi odasının teşkilatı, nüfusu 100.000'den fazla olan ve az olan şehir ve kasabalara göre ayrı ayrı düzenlenmiştir.

Bulduğu şehrin veya kasabanın nüfusu yüz binden az ise Ticaret ve Sanayi Odalarının teşkilatı şöyledir: 1-Ticaret ve Sanayi Odası Meclisi 2- Riyaset Divanı 3- Oda Başkâtibi 4- Oda teşkilat-ı dâhiliyesi 5- Komisyonlar ve encümenler 6-

Odaya merbut müessesatın teşkilat-ı mahsusası 7- Oda kongreleri 8- Esnaf teşkilatı murakabe bürosu. Bulunduğu şehrin nüfusu yüz binden fazla olan yerlerde Ticaret ve Sanayi Odalarının teşkilatı diğer yapılanmadan farklı olarak küçük değişikliklerle; Ticaret ve Sanayi Odası İdare Heyeti eklenmesi ve Oda başkatibi yerine Katibi-i umumi görevlendirmek suretiyle oluşturulmuştur.

Tüzel kişilik verilen bu kuruluşların organlarındaki temsilcilerine protokolde de yer verilmiştir. Riyaset Divanı resmi ve gayri resmî tören ve protokolde ve odanın ilişkilerinde odayı dışarıya karşı temsil eder. Resmî tören ve protokolde Ticaret Mahkemesi Reisinden sonra Oda Reisi ve mahkeme üyesinden sonra Umumi Kâtip ve oda azası yer alır. Katib-i umumi veya başkâtipler Ticaret Vekâleti tarafından tayin edilir ve azledilir. Katib-i umumi ve başkâtiplerin görev ve yetkileri Ticaret Vekâleti tarafından tebliğ edilir.

Bulunduğu şehrin nüfusu ne olursa olsun, seçimle işbaşına gelen bir oda meclisi, ticaret ve sanayi odalarının ana organı olarak tanımlanabilir. Ancak oda umumi kâtipi ya da başkâtipi, Ticaret Bakanlığı'nın memuru ve meclisin doğal üyesidir. Ayrıca, söz konusu olan şehirlerin büyüklüğüne bağlı olarak, Ticaret Vekili Müsteşarı, Vekâlet Umum Müdürleri, mıntıkanın Ticaret ve İktisat Müdürleri, oda meclislerinin doğal üyeleridir. Oda bütçesi, Ticaret Bakanlığı'nın onayına bağlıdır. Nihayet, iki dereceli seçimlerde oda meclisini belirleyen seçmenler kurulu üyelerinin yarısı Ticaret Vekâleti tarafından ticaret ve sanayi erbabı arasından tayin edilmektedir.

Odalara kayıt zorunluluğunun getirilmesi 655 sayılı kanunun ayırt edici en önemli özelliklerinden biridir. Böylece, yasanın yaptığı düzenlemelerle mecburi mesleki teşkilat fikri de kabul edilmiş bulunmaktadır. Kara ve deniz ticaret kanunları gereğince ticari sığata sahip olan ve ticari kuruluş sahibi olan gerçek ve tüzel kişiler ile her türlü borsa mubayaacıları ve özel ve resmî simsar ve tellâllar merkez ve şube olarak ticari ikametgâh kurdukları yerlerin ticaret ve sanayi odalarına kayıt olmak zorundadır. Bu mecburiyeti yerine getirmeyerek ilan tarihinden itibaren üç ay içinde kendilerini odaya kaydettirmek için müracaat etmeyen gerçek ve tüzel kişilere, simsar ve tellâllardan mevzuat hükümlerine göre belirlenmiş olan yıllık kayıt ücretlerinin üç katı ceza oda tarafından tahsil edilir. Cezanın gerçekleşmesinden itibaren üç ay içinde kayıt olmamakta ısrar edenlerin ticarethanelerinin oda kararıyla hükümet tarafından engellenmesi ve simsar ve tellâlların işlem yapmalarının yasaklanması ile bu yaptırım biraz daha güçlendirilmek istenmiştir.

Odalara kayıtları mecburi olanlar şunlardır: kara ve deniz ticaret kanunlarına göre ticari sıfatı olan ve ticari kuruluşu bulunan yerli ve yabancı gerçek ve tüzel kişiliğe sahip olup ticari işlemler yapanlar ve nakliye komisyoncuları; ticari, sınai ve mali resmi ticari kuruluşlar; tüm borsa mubayaacıları resmi ve özel simsarlar ve dellallar.

Ticaret ve sanayii odalarında zorunlu kayıt işlemlerinin yanında kayıt ve tescil işlemlerinin diğer kısmı ticaret sicil defterinin tutulacak olmasıdır. Kayıt zorunluluğu olmayan bütün esnaf ve küçük tacirlerle küçük sanatkârlar da sicil belgesi oluştururlar. Ticaret ve sanayi odaları buldukları yerlerin birer ticaret sicilini tutacaklardır. Bu sicile odaya kaydı mecburi olanlarla bunların dışında kalan bütün esnaf ve dükkânı bulunan sanatkârlar ve küçük tacirler de kaydedilecektir. Ticaret ve sanayi odası bulunmayan yerlerde bu sicile kayıt işlemlerini belediyeler yerine getirir.

Esnaf ve küçük tacirler ve küçük sanatkârlar için odalarda kayıt zorunluluğu yoktur. Ancak bunlar ticaret siciline kayıt ve tescil olur.

Her ay odalara kayıt olanlarla sicil belgesi verenlerin sayısını ve sicil kaydı özetlerini bir dergide yayınlamak ve Ticaret Vekâletine bir sicil kaydı özeti göndermek ticaret ve sanayii odalarının görevleri arasında yer alır.

Kayıt ve tescili yaygınlaştırmak ve oda kararlarına uyulmasını sağlamak için cezai hükümler yanında caydırıcı birtakım hükümlere de başvurulmuştur. Ticaret ve sanayii odalarına kayıtlı olmayan ticaret ve sanayi erbabı, şirketler ve ticari kuruluşlar resmi daireler, belediyeler ve imtiyazlı şirketler tarafından yapılacak müzayede ve münakasalar (eksiltmeler), taahhütlere ve sözleşmelere kabul edilmeyecektir. Nafia Vekaleti bu hükme istinaden 1930 yılında bir ilan çıkarmış ve devlet dairelerinde yapılacak müzayede ve münakasalara katılacak olanların bundan sonra Vekalet tarafından münakasaya çıkarılacak olan yol, köprü vs nafia işlerine dair münakasa şartnamelerinde ayrıca belirtilmemiş olsa bile ticaret ve sanayi odalarından birine kayıt olmaları hususunu şart koşmuştur.

Ticari konularda mahkemeler ve devlet daireleri tarafından atanacak bilir kişi ve mümeyyizler ve hakemler ancak odalara kayıtlı olanlar arasından seçileceği gibi devlet dairelerinde taahhüt ve iltizam için de ticaret odasında onaylanmak şarttır. Münakasa (eksiltme) ve müzayede (artırma) kaimelerine katılanların ilk imzaları üzerine oda kayıt numaraları yazılacaktır.

Böylece ticaret ve sanayi odaları kanununda yer alan hükümlerin başta milli tüccar olmak üzere sanayici ve esnafın da katkılarıyla güçlü bir ekonomi oluşturmak üzere merkezîyetçi bir eğilimle hareket ettiği görülmektedir. Özellikle İstanbul ve İzmir gibi tüccar ve sanayicinin nispeten güçlü olduğu şehirlerin yeni mevzuatla oluşan şartlardan memnun olduğu, ancak mevzuatın merkezîyetçi niteliğinin odalar üzerindeki hükümet nüfuzunu artırdığı konusunda görüşler olduğu belirtilmiştir.

İkinci Meşrutiyetten itibaren odaların tüzel kişilik kazanması ve üye olma zorunluluğunun getirilmesi söz konusu olmakla beraber, ilk kez bu kanunla hükme bağlandığı söylenmiştir. Hatta bu tespite göre 1917 yılında hazırlanan ticaret odaları yasa tasarısı ile 1925 yılında kabul edilen 655 Sayılı Kanun arasında benzerlikler vardır. Çünkü her iki kanunu hazırlayan hükümetlerin iktisadi politikaları milli iktisat anlayışının izlerini taşımaktadır. Osmanlı Devleti'nde yerli ticaret odalarının gelişmemesi ve Müslüman Türk unsurun ticaret alanında yeterince varlık gösterememesinin nedeni bu anlayışla açıklanmaktadır. Bu nedenle odaları daha etkin hale getirmek için odalara tüzel kişilik tanınmış ve tüccarın odalara üye olması zorunlu hale getirilmiştir.

Yapılan düzenlemelerle İstanbul Ticaret ve Sanayi Odasına 1917 itibariyle 2.119 olan üye sayısı 1925'te üye zorunluluğunun getirilmesiyle 10.688'e yükselmiştir. Taşrada ise ticaret odalarının sayısı 1923'te 75, 1924' te 207, 1925' te 175, 1928' de 217, 1929' da 209, 1931' de 209, 1935' de 120, 1938' de 119 ve 1942'de 105 olarak tespit edilmiştir.

Odaların güçlü örgütler haline gelmelerini sağlayan gelirlerine de söz konusu kanunda ve nizamnamede yer verilmiştir. Ticaret odalarının gelirleri aşağıdaki gibidir:

- 1- Senelik kayıt ücretleri
- 2- Harçlar ve nakit cezalar
- 3- Bağışlar ve yardımlar
- 4- Odalar tarafından kurulan ve yönetilen kuruluşlardan alınan gelir
- 5- Miktarı her oda tarafından tespit edilerek Ticaret Vekâleti tarafından onaylanmak ve kazanç vergilerinin yüzde beşini geçmemek üzere odalar tarafından tahsil edilecek resim

6- Diğer gelirlerden ibarettir.

Ticaret ve sanayii odalarının gelirlerinin her sene yüzde onunu ihtiyat akçesi (yedek akçe) olarak ayırmaları hükme bağlanmıştır. Bu ihtiyat akçeleri Türkiye Ticaret ve Sanayii Odaları Bankası adıyla kurulacak bir anonim şirket sermayesine aktarılacaktır. Odalar ihtiyat akçeleri oranında bankaya hissedar olacaklardır. Bu bankanın amacı ve çalışma şekli Ticaret Vekâleti tarafından belirlenecek olup, bankanın kuruluşunu da Vekalet gerçekleştirecektir. Bu hükme istinaden 1930'ların ortalarına gelindiğinde bir banka kurmak düşüncesi yoğunluk kazansa da nizamnamede değişiklik yapılarak banka kurulana kadar odaların ihtiyat akçelerinin umumi mağazalar ve depolar kurmak ve inşa etmek ile bunların yönetilmesi amacıyla kurulacak şirketlerin hisse senetlerine yatırılması kararlaştırılmıştır.

Osmanlı'daki tecrübelerden yola çıkılarak odaların millileşmesine yönelik hususların göz önünde bulundurulduğu nizamnameye göre; odalarda birinci derecede seçimlerde oy verebilmek için ticaret ve sanayi erbabının, özel şirketlerin ve kuruluşların sahip olması gereken niteliklerin başında Türk olmak gelir. Aynı şekilde seçilecek müntehab-ı sanilerin de Türk olması gerektiği gibi ticaret ve sanayi odası meclisine üye olabilmek için de Türk olmak gerekmektedir. Milli iktisada katkıda bulunacak bir başka önemli husus; tacirlerin tasdiklenmiş defterleri Ticaret Kanunu usulüne göre Türkçe tutmalarının zorunlu hale getirilmesidir.

655 Sayılı Kanun çıkarılmadan önce İstanbul Ticaret ve Sanayi Odasının millileştirilmesi sağlanarak önemli bir ekonomik merkez kontrol altına alınmıştı. Yeni hükümet merkezi olan Ankara'da ise 1923 yılında Ankara Ticaret ve Sanayi Odası adıyla bir oda kurulmuştur. Şakir Kınacı'nın kurucu başkanlığında birkaç yıl faaliyet gösteren bu odanın tüccar tarafından seçilen 12 kişilik bir oda meclisi ile 8 kişiden oluşan bir riyaset divanı bulunmaktadır. Ancak 655 Sayılı Kanun ve ilgili nizamnamenin yayınlandığı yıl olan 1926'ya kadar bir varlık gösteremeyen Ankara Ticaret ve Sanayi Odası bu tarihten sonra aktif olarak faaliyet göstermeye başlamıştır. Odaya 1926 yılında tüccar olarak 350, küçük esnaf ve sanatkâr olarak 800 kayıt ve tescil yapılmıştır. 1933 yılına gelindiğinde tüccar kaydı 1600'e, küçük esnaf ve sanatkâr kaydı 2500'e ulaşmıştır.

Ticaretin sanayiden önce gelişmiş bir sektör olması ve sektörel olarak birtakım avantajlara sahip olması nedeniyle olsa gerek, ticaret ve sanayi odalarında genellikle tüccarlar hâkim olarak bilinir. Sanayinin gelişmemiş olduğu bu dönemde bile sanayinin nispeten daha gelişmiş olduğu İstanbul ve İzmir gibi şehirlerde sanayiciler ve tüccarlar arasında çıkar çatışmaları ortaya çıkmış ve 1927 yılında İstanbul ve İzmir'de ayrı sanayi örgütlenmesi görülmüştür. İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası ise Türkiye'deki ticaret ve sanayi kesiminin örgütlendiği meslek kuruluşları içinde Osmanlı'da olduğu gibi Cumhuriyet döneminde de oda hayatında belirleyici örgütlerden biri olmuştur.

Odaların kendi aralarında ve odaların meclisleri arasında yapılması öngörülen kongrelerle tüccar ve sanayicilerin bilgi ve tecrübelerini paylaşarak artırma konusu üzerinde durulmuştur.

İzmir İktisat Kongresinde kabul edilen esaslar arasında yer alan kongre düzenlenmesi konusuna da nizamnamede yer verilmiştir. Ticaret ve Sanayi odaları meclisleri iktisadi, ticari sınai, mali konuları ele almak ve görüşmek üzere ilmi, istişari ve tetkiki mahiyette olmak üzere buldukları yerlerde ticaret ve sanayi erbabından oluşan kongreler düzenler. Ayrıca oda meclisleri tarafından ticaret ve iktisat müdürlükleri mıntıklarına dahil ticaret ve sanayi odaları arasında da bu türden kongreler düzenlenmesi planlanmıştır. Kongreler yanında ticaret ve sanayi odaları meclisleri tarafından gerek görüldüğü takdirde konusunda uzman kişilerden oluşan aynı mahiyette komisyonlar ve encümenler oluşturulabilir.

Benzer şekilde Türkiye genelinde ticaret ve sanayi odaları arasında da odaların genel itibariyle iktisadi ticari, sınai, mali konulara ilişkin durumunu görüşmek üzere Ankara’da veya Ticaret Vekâleti tarafından uygun görülecek başka bir yerde Ticaret Vekilinin başkanlığı altında Türkiye Ticaret ve Sanayi Odaları Kongreleri yapılması öngörülmüştür. Toplanması öngörülen bu kongreler ile Türk tüccar ve sanayicisini hükümetle bir araya getirerek karşılıklı bilgi, görüş ve tecrübe paylaşımı sağlanması planlanmaktadır.

Ülke genelindeki tüccar ve sanayicilerin seslerini duyurma imkanına sahip oldukları bu kongrelerden ilki; başlangıçtaki yıllık toplanma esasına göre 1927 yılında, ikincisi 1928 yılında toplanmıştır. 1930 yılında yapılan Sanayi Kongresine de sanayi erbabının hazırlanmasını sağlamak amacıyla katkı sağlayan ticaret ve sanayi odalarının üçüncü genel kongresi 1931 yılında toplanmıştır. İzmir, Ankara gibi illerde düzenlenen mıntika kongrelerinde odaların buldukları yerlerin ticari ve sınai yapılarına ilişkin hususlar görüşülürken, Üçüncü Umumi Kongrede olduğu gibi hububat, mahsulün temizlenmesi, limanlarda ve Anadolu’nun çeşitli merkezlerinde depolar kurulması, umumi mağazalar, ihracat kredisi gibi gündem maddeleri belirlenmiştir.

1935 yılında Ankara’da dördüncüsü yapılan Ticaret ve Sanayi Odaları Kongresinin hedefi; milli ticaret ve sanayiye faydası olacak kararları almak ve gereken konular üzerinde talepleri tespit etmektir. Ruznamede odalar ve borsalara yönelik konular başlığı altında belirlenen konular arasında Ticaret ve Sanayi Odaları Bankası adına biriken paranın en iyi şekilde nasıl değerlendirilebileceği hususu da yer almıştır. Bu kongrede Ticaret ve Sanayi Odaları Nizamnamesinde yapılması önerilen bazı değişiklikler karara bağlanmıştır. Bu öneriler odaların görev ve yetkilerini artırarak daha işlevsel hale getirmek, bu haliyle de devletçi ekonomi politikalarının yürütülmesine katkıda bulunmak olarak değerlendirilmiştir.

1939 yılında toplanan Ticaret ve Sanayi Odaları Beşinci Genel Kongresine ait ruznamede ise dördüncü kongrede tespit edilen temennilere ve uygulamadan elde edilen sonuçlara göre; ticaret ve sanayi odalarını yeniden teşkilatlandırmak üzere hazırlanmış olan ticaret ve sanayi odaları kanunu ön projesi esasları üzerinde görüşmeye yer verilmiştir. Aynı suretle ticaret ve zahire borsalarını yeniden teşkilatlandırmak üzere hazırlanan ticaret borsaları kanunu ön projesi esasları üzerinde de görüşülecektir.

Genel olarak 655 Sayılı Kanun, meşrutiyet döneminde başlayan ve 1923 yılında İzmir’deki İktisat Kongresi’nde olgunlaşan ekonomik faaliyetlerin millileştirilmesi ve hür teşebbüsün özendirilmesi doğrultusunda yapılmış bir hamle olarak değerlendirilmektedir. Bu hamlenin yapılmasında tüccar kesiminin talepleri kadar bu taleplerin devletin ekonomi politikalarıyla uyuşması etkili olmuştur. Kanun aslında odaların uzun yıllardır varlıklarını devam ettirebilmeleri ve etkili bir şekilde faaliyetlerini yerine getirebilmeleri için elde edemedikleri pek çok olanağa kavuşmalarını sağlamıştır.

655 Sayılı Kanun’dan sonra 1920’lerde hükümet bazı ekonomik çıkar çevrelerinin görüşlerini yansıtacak ve ekonomi politikalarına yön verecek kararların alınmasına yardımcı olacak başka örgütlerin de kurulmasına önyak olmuştur. İstanbul Ticaret Odası’nın önderliğinde 1924 yılında kurulan İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası; 1925 yılında gelişmeye başlayarak Türkiye’nin diğer ticari merkezlerinde benzer borsaların kurulmasına örnek olmuştur. 1926 yılında İstatistik Umum Müdürlüğü kurulmuştur. Bu kuruluşun yaptığı çalışmalardan ve yayınlardan Türk ekonomisinin gelişimine katkı sağlayacak önemli istatistikleri kullanmak suretiyle yararlanılmak istenmiştir. 1927 yılında çıkarılan bir yasayla Ali İktisat Meclisi kurulmuştur. Ali İktisat Meclisininin 24 üyesinin yarısı hükümet, yarısı ticaret ve sanayi odaları ve diğer meslek kuruluşları tarafından seçilmiştir. 1928 yılında Tarım ve Ticaret Bakanlıklarının birleştirilmesiyle İktisat Vekaleti kurularak, ekonomi politikalarının etkinliği artırılmak istenmiştir.

Bu mekanizmanın bir parçası olarak ticaret ve sanayi odalarını düzenleyen 655 Sayılı Kanun, Cumhuriyetin ilk yıllarındaki ekonomik alanın önemli belirleyicilerinden biri olarak on sekiz yıla yakın bir süre yürürlükte kalmıştır. Ticaret ve Sanayi Odaları Kanunu ile Nizamnamesi 1943 yılına kadar gelişen ve değişen şartlara göre veya uygulamaların sonuçlarına göre bazı düzenlemelerle yürürlükte kalabilmiştir. Böylece o tarihe kadar ülke ekonomisinde ticaret ve sanayi odaları kanalıyla tüccar-sanayici, esnaf-sanatkâr, simsar-tellal olarak hemen her alanda faaliyet gösteren unsurları yönlendirmiştir.

1943 yılında kabul edilen Ticaret ve Sanayi Odaları, Esnaf Odaları ve Ticaret Borsaları Kanunu ile oda ve borsalar esnaf odaları ile aynı kapsamda ele alınmıştır. 655 Sayılı Kanun esnafın cemiyetler halinde teşkilatlanarak ticaret ve sanayi odaları denetiminde faaliyet göstermesini hükme bağlarken, 1943 kanunu mevcut esnaf cemiyetlerini yeniden oda haline getirmeyi amaçlamıştır. Bu durum 1949 yılına kadar devam etmiş ve 5373 sayılı Esnaf Dernekleri ve Esnaf Dernekleri Birlikleri Kanunu ile bu kez esnaf bu çerçevenin dışına çıkarılmıştır.

1950 yılında Ticaret ve Sanayi Odaları, Ticaret Odaları, Sanayi Odaları, Ticaret Borsaları ve Ticaret ve Sanayi Odaları, Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği Kanunu yürürlüğe girmiştir. Bu kanun tüm oda ve borsaları tek çatı halinde toplayan yapıya götürmüştür. 6-7 Şubat 1952 tarihinde ticaret ve sanayi odası, ticaret odası, sanayi odası ve ticaret borsaları temsilcileri bir araya gelmişler, ilk genel kurulun yapılmasıyla Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) kurulmuştur.

5590 sayılı Kanun, yerini 1 Haziran 2004 tarihinde yürürlüğe giren 5174 sayılı Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği ile Odalar ve Borsalar Kanunu'na bırakmıştır.

Meltem TEKEREK

KAYNAKÇA

“Ankara Ticaret ve Sanayi Odası- Hükümet Merkezinde”, **İktisadi Yürüyüş**, C 8, S 81-85, 1943.

Ankara Ticaret ve Sanayi Odası, 29 Birinci Teşrin 1933. y.y., t.y.

BAŞAR, Ahmet Hamdi, “Millî Ticaret Odası Kurulurken”, **İktisadi Yürüyüş**, C 8 S 81-85, 1943.

GİZ, Adnan, “Osmanlı Devleti’nde Ticaret, Sanayi Odaları ve Borsalar”, **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, 3. Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul 1985.

GİZ, Adnan, “Türkiye’de Odaların Kuruluşuna Ait İlk Resmî Belgeler”, **İstanbul Sanayi Odası Dergisi**, Yıl 4, S 42, 1969.

GÜLSOY, Ufuk, NAZIR, Bayram, **Türkiye’de Ticaretin Öncü Kuruluşu İstanbul Ticaret Odası 1923-1960**, İTO Yayınları, İstanbul 2012.

Hâkimiyet-i Milliye, 30 Mayıs 1929; 13 Şubat 1930; 23 Nisan 1930; 12 Temmuz 1930; 13 Temmuz 1930; 14 Temmuz 1930; 7 Ekim 1931; 23 Ekim 1931; 24 Ekim 1931; 25 Ekim 1931; 26 Ekim 1931; 27 Ekim 1931; 30 Ekim 1931.

Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri, Haz. İrfan Neziroğlu, Tuncer Yılmaz, Cilt 1, TBMM Basımevi, 2013.

İNAN, Afet, **İzmir İktisat Kongresi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989.

KARAKOÇ, Sarkis, **Türkiye Cumhuriyeti Sicilli Kavanini** Cilt 24, Cihan Kitaphanesi, İstanbul 1944.

KARAKOÇ, Sarkis, **Türkiye Cumhuriyeti Sicill-i Kavanini** Cilt 31, Cihan Kitaphanesi, İstanbul 1951.

KARAKOÇ, Sarkis, **Türkiye Cumhuriyeti Sicilli Kavanini**, Cilt 1, Cihan Kitaphanesi, İstanbul 1926.

KOÇ, Bekir, BASKICI, M. Murat, **Bozkırdan Sanayinin Başkentine Ankara Sanayi Tarihi**, Ankara Sanayi Odası Yayını, Yayın No: 62, Ankara 2013.

KORALTÜRK, Murat, **Türkiye’de Ticaret ve Sanayi Odaları (1880-1952)**, Denizler Kitabevi, İstanbul 2002.

MANYAS, Raufi, “Canlı Hatıralar”, **İktisadi Yürüyüş**, C 8, S 81-85, 1943.

NEZİHİ, Hakkı, **50 Yıllık Oda Hayatı**, Sanayii Nefise Matbaası, İstanbul 1932.

ÖKE, Mim Kemal, “Odalar Birliği”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi- Yüzyıl Biterken**, 14. Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul 1996.

ÖNCÜ, Ayşe, “Cumhuriyet Döneminde Odalar”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, 6. Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul 1995.

Resmî Gazete, 02/05/1925, Sayı: 99; 11/11/1925, Sayı: 216; 12/11/1925, Sayı: 217; 14/11/1925, Sayı: 218; 15/11/1925, Sayı: 219; 16/11/1925, Sayı: 220; 17/11/1925, Sayı: 221; 18/11/1925, Sayı: 222; 21/11/1925, Sayı: 224; 03/04/1926, Sayı: 338; 04/04/1926, Sayı: 339; 29/06/1926, Sayı: 407; Resmi Gazete, 28/12/1927, Sayı: 773; 20/03/1929, Sayı: 1146; 03/11/1929, Sayı: 1335; 18/06/1931, Sayı: 1826; 05/02/1937, Sayı: 3526; 25/10/1938, Sayı: 4046; 22/02/1940, Sayı: 4440; 22/11/1940, Sayı: 4667; 18/01/1943, Sayı: 5307; 03/05/1949, Sayı: 7197; 15/03/1950; Sayı: 7457; 01/06/2004, Sayı: 25479.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, BCA 030 10 00 00 164 148 10; İktisat Vekâlet’inin Başvekalete 28/03/1935 tarihli yazısı.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, BCA 030 10 00 00 165 149 6; Ticaret Vekâlet’inin Başvekalete 28/08/1939 tarihli yazısı.

TBMM Zabıt Ceridesi, C.18, Devre II, İçtima Senesi II, İçtima 105, 18/04/1925.

TBMM Zabıt Ceridesi, C.18, Devre II, İçtima Senesi II, İçtima 109, 22/04/1925.

TEKELİ, İlhan, İLKİN, Selim, **1929 Dünya Buhranında Türkiye’nin İktisadi Politika Arayışları**, ODTÜ Yayınları, Ankara 1977.

TEZEL, Yahya Sezai, **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1994.

Ticaret ve Sanayi Odaları Kanunu ve Ticaret ve Sanayi Odaları Nizamnamesi ve Esnaf Cemiyetleri Talimatnamesi, İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası, 1341 R. (1925 M.), Vatan Matbaası.

Ticaret ve Sanayi Odası Kanunu ve Ticaret ve Sanayi Odaları Nizamnamesi ve Esnaf Cemiyetleri Talimatnamesi, İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası, Osmanbey Matbaası, İstanbul 1929.

Ulus, 20 Mart 1935; 21 Mayıs 1935, 22 Mayıs 1935; 25 Ağustos 1939.

Vakit, 23 Nisan 1929; 7 Temmuz 1930; 14 Temmuz 1930; 18 Temmuz 1930; 25 Ağustos 1931; 26 Ağustos 1931.

13/10/2024 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ticaret-ve-sanayi-odalari/?pdf=3325> adresinden erişilmiştir